

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım,

Yücel Öztürk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

Kırım Hanlığı, Altın Orda'nın mirasına sahip çıkan vârislerden pek çok bakımdan öne çıkmaktadır. Teşkilatı, gücü, uzun ömürlü olması, Osmanlı ile münasebetleri vb. muhtelif sebeplerden dolayı Türk tarihinde çok önemli bir mevki işgal etmektedir. Kuruluşundan bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini kabul etmesi ile birlikte Osmanlı nüfuzuna maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti tüm Karadeniz politikasını Kırım ve Kırım Hanlığı üzerine inşa etmiştir. Bu da onların hanlığa ne kadar çok önem verdiklerini göstermektedir.

Bütün önemine rağmen Türkiye Kırım tarihine dair çalışmaların az olduğu bir ülkedir. Ancak Kırım Şer'iyye sicillerinin bulunması ve tanınması ile bunların temel alındığı çalışmalar artmıştır. Bu da önemli bir adımdır.

İncelediğimiz kitap önsöz ve dizin hariç 15 makaleden müteşekkildir. Makalelerin muhtevası Kırım Hanlığı'nın siyasi, idari ve sosyal tarihinden kültürel yapısına, Kırım Türklerinin günümüzdeki durumlarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

* Balıkesir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Balıkesir, fatih_batur_1903@hotmail.com

Makalelerdeki konu yelpazesinin bu denli geniş olması eserin dar bir çerçeveye sıkışmış olmasına da mani olmuştur. Bununla birlikte makalelerde tabiatıyla bazı tekrarlardan kaçınılamamıştır.

İlk makale eserin editörlüğünü de yapan Prof. Dr. Yücel Öztürk'e ait. Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü'nden olan Öztürk'ün makalesi kitabın başlığıyla aynıdır. Çalışma Kırım Hanlığı'nın kuruluşundan Rus hakimiyetine kadar olan siyasi tarihini ve hanlığın hukuki, idari, dini yapısını incelemektedir. Burada ayrıca hanlığa tabi nüfusun yapısı ve dağılımı hakkında da bilgi verilmiştir.

Szege Üniversitesi'nden Prof. Dr. Maria İvanics'in hazırladığı “Bozkırdaki Bir Kabilenin Kökeni ve Yükselişi: Şirinler” başlıklı çalışma Almandan Dr. Mustafa Işık tarafından çevrilmiştir. Kırım Hanlığı'nın siyasi ve idari tarihinde önemli yer tutan Karaçi Beylerden Şirinlerin menşesini, isminin manasını, Altın Orda zamanındaki durumlarını açıklamaya çalışan Dr. İvanics “Şirinler nereden gelmişlerdir?, Onlar eski bir kabile mi yoksa yeni bir kabile midir?” (s.56), “Bozkırda Şirinlerin diğer kabilelerin üzerinde yer alması ne ile açıklanabilir?” (s.65) gibi sorulara cevap aramaya çalışmıştır. İvanics'e göre Şirinlerin kökeni Hint-Avrupa halklarına kadar gitmektedir (s.57). Şirin kelimesinin anlamını Rusçadaki *шурин*/şurin yani enişte-kayınbirader kelimesi ile ilişkilendiren(s.57) yazar ayrıca Karaçi Beylik sisteminin de bir Cengizi sülaleye dayandığını (s.66) ifade etmiştir.

“Kırım Hanlığı Tarihinde Mangıt Kabilesi” başlık bir yazı kaleme alan Dr. Alper Başer burada, Altın Orda ve Kırım sahalarında önemli bir gücü olan Mangıtların menşelerini, Altın Orda ve Kırım'daki rollerini ele almıştır. Kırım Hanlığı'nın kabile sisteminde üstlendikleri rol ve Şirinlere karşı denge unsuru yapılmaya çalışılması da makalede işlenen önemli taraflarındandır.

Doç. Dr. Serkan Acar tarafından “Kırım Hanı Mehmed Giray'ın Sebeb-i Mevti” nam başlıklı makalede Yavuz Selim'in Osmanlı tahtına iclâsı sürecinde Kırım Hanı Mengli Giray'ın takındığı tavrı ve Mehmed Giray Han'ın saltanat sürecini ve en nihayetinde de nasıl katledildiğini ve sorumlularının kimler olabileceği irdelenmiştir. Ruslara karşı bariz düşmanlığı olan Mehmed Giray Han *Ulu Orda'nung Ulu Hanı Deşt-i Kıpçak Barça Moğol Padişahu* unvanını kullanarak Altın Orda Devleti'ni ihya etmek hayalindeydi (s.114). Makalenin sonuç kısmında Mehmed Giray Han'ın ölümüne sebep olan amiller sıralanmıştır.

Dr. Ahmet Türk tarafından kaleme alınan “Kırım Hanlığı'nda İslamiyet” başlıklı yazıda Kırım coğrafyasında İslamiyetin yerleşmesi, Altın Orda'da İslam dini, Kırım Hanlığı'nda İslamiyet ve Kırım'da adalet sisteminde İslam'ın rolü ele alınmıştır. Kırım'da medrese eğitimi, vakıflar, mahalleler, ibadethaneler ve tasavvuf da incelenen başlıklar arasındadır.

Doç .Dr. Nuri Kavak “*Kırım Tatarları’nda Gündelik Hayat (XVII.-XVIII. Asır)*” başlığını taşıyan yazısında genel olarak Şer’iyye Sicillerinden faydalanmıştır. Öncelikle Kırım Tatarlarının sosyal ve aile yapısına değinen yazar akabinde iktisadi yaşantıyı tablolardaki bilgiler ışığında bizlere sunmaktadır. Yazarın belirttiğine göre, *Kırım Hanlığı’nda inşa edilmiş olan millet sistemi Osmanlı Devleti’nden farklı bir yapı arz etmiyordu* (s.157).

Doç. Dr. Fehmi Yılmaz “*XVIII. Asırda Hanlık Başkenti Bahçesaray*” adlı makalesinde Kırım Kadı Sicilleri’nden faydalandığını belirtmiştir (s.179-80). Çalışmada Bahçesaray’ın mahalleleri, nüfusu, meslekler ve esnaf grupları, üretimi yapılan mallar ve hanlığın esnaf grupları ile münasebetleri ve üretime olan dahli incelenmiştir. Makale sonunda verilen grafik ve tablolar anlatım zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Ek-I başlıklı bölümde Esnaf gruplarının ürettiği ve sattığı mallara dair bilgiler bulunmaktadır.

Bundan sonraki makale ise Kırım’ın mimari tarihi ile ilgilidir. Dr. Nicole N. Kañçal-Ferrari tarafından hazırlanan makale “*Kırım’daki Türk-İslam Mimari Mirasına Kısa Bir Bakış*” başlığıyla sunulmaktadır. Yazara göre, *yarımada, bir mikro-labaratuvar olarak mimari, sanat tarihi, ve kültür tarihi açılarından son derece önemli bir veri kaynağıdır* (s.217). Özbek Han Camii, Kalavun Camii, Kale Camii, Hacı Giray Han Türbesi, Hansaray, Han Camii gibi yapılar ele alınan mimari eserlerden bazılarıdır. Ayrıca yazar mezkûr mimari eserlerin resimlerini vererek anlatımını zengin kılmaya çalışmıştır.

Takip eden yazı ise Lviv Milli İvan Franko Üniversitesi’nden Anastasiya Baukova’nın “*Yazılı ve Arkeolojik Kaynaklar Işığında Doğu Kırım’da Osmanlı Devri*” başlığını taşımaktadır. 1475’te Osmanlı Devleti’ne ilhak olunan Kırım’ın kıyı kesimleri Osmanlı’ya tabi iken iç kesimleriyse Kırım Hanlığı’na bağlıydı. Osmanlı Devleti burada Kefe merkezli bir eyalet vücuda getirmiştir. Baukova’ya göre, *Kerç yarımadası en eski çağlardan beri önemli bir bölgedir ve İskit-Sarmat dönemine ya da erken ortaçağına dair çalışmalar varken Osmanlı dönemine dair çalışmalar pek yoktur* (s.243). Yazar buna dair sebepleri sıraladıktan sonra arkeoloji ilmini temel alarak çalışmasına yön vermiştir.

Osman Doğan “*Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Kırım*” başlıklı yazısı ile bizlere meşhur seyyahımızın Kırım’a dair izlenimlerini sunmaktadır. Kırım Hanı’nın misafiri olarak Kırım’da kalan Evliya Çelebi, gözlemlerini seyahatnamesinin 7. cildi olarak kaydetmiştir. Kırım şehirlerini Evliya Çelebi’nin gözüyle anlatan Doğan’a göre *Seyahatname*, XVII. Asır Kırımı’nın toplum hayatının her sahasını, -Kırım Hanı’ndan, obadaki çobana kadar devrinin insan manzaralarını- edebi tasvirlerle ve mizah ile süsleyerek anlatmıştır (s.293).

Kemal Özcan “*XX. Asırda Kırım Türklerinin Dramı*” başlıklı yazısıyla Kırım Türklerinin XX. asırda yaşadıkları sıkıntıları ele almıştır. Kırım’ın Rus hakimiyetine girmesi ile yazısına

başlayan ve Sovyetler zamanında Kırım Türklerinin durumuna değinen yazar ardından II. Dünya Savaşı yıllarında Kırimlıların nasıl tavır takındıklarını da ele almıştır. Ardından Kırimlıların uğradıkları 18 Mayıs 1944 sürgünü anlatılarak bununla ilgili istatistiki bilgileri vermiştir. Akabinde Özcan, Kırım Türklerinin sürgünden sonra tekrardan geri dönme mücadelesine yer vermiştir.

Sezai Özçelik “*Uluslararası İlişkiler Bağlamında Kırım ve Kırım Tatarları*” başlıklı yazısında günümüzde hâlâ mevcut olan Kırım sorunu hakkında görüşlerini beyan etmiştir. 2014’teki Soçi Kış Oyunları’nda patlak veren Kırım krizinde Rusya’nın ne yapmak istediğine ilişkin görüşleri derleyen yazara göre, *kimi analistlere göre, Rusya Sovyetler Birliği dönemindeki topraklarına geri dönmeye yönelik jeo-strateji politikalarının ilk adımını Kırım’da denemek istemişti. Diğer analistlere göre ise Putin Rusya’nın eski imparatorluk günlerindeki tesir sahalarında nüfuzunu arttırmaya çalışıyordu* (s.341). Günümüzde yaşananları anlamak adına geçmişten faydalanmanın elzem olduğu aşikârdır. Bundan dolayı yazar 1944’te yaşananları ve Soğuk Savaş sonrasında Kırım Tatarlarının durumlarını özet halinde anlatmıştır. Kırım Tatar diasporasının Rusya’ya karşı pasif direniş sergilemesi gerektiğini vurgulayan Özçelik bununla alakalı Gandhi, Mandela, Gaffar Han gibi örnekler vermiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi uzmanı olan Kemal Gurulkan “*Kırım Şer’iyye Sicilleri ve Yer İsimleri Bakımından Önemi*” başlıklı yazısıyla mezkûr sicillerin taşıdıkları önemi ve bunlar üzerine yapılan çalışmalara değinmiştir. Yer adlarının kültüre özgü bir durum olduğu açıktır. Rusların Kırım’ı işgal etmesiyle yerleşim yeri adlarını değiştirmesi sonucu Kırimlıların buna karşı mücadelesi önemlidir. Bu mücadelede Kırım Şer’iyye Sicillerinin önemli faydası olacağına inanan yazara göre,bahse konu sicillerin bu konuda kullanımında bazı sıkıntılar olması normaldir. Gurulkan bu sıkıntıları ve bu sorunun çözüm yollarını sonuç kısmında belirtmiştir.En nihayetinde ise sicillerden örnek hükümler sunmuştur.

Yavuz Söylemez, Kırım Hanlığı tarihi hakkında önemli bir kaynak eseri incelemiştir: “*Kırım Hanlığı Tarihine Müteallik Mühim Bir Kaynak: Es-Seb’ü’s-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki’t-Tatar*”. Söylemez, burada evvela eserin yazarı olan Seyyid Mehmed Rıza’ya dair bilgileri vererek ardından da eserin yazılış tarihine, isimlendirilmesine, muhtevasına değinerek yazarın kullandığı kaynaklarla beraber eserin hangi kitaplıklarda nüshaları olduğu hakkında bilgileri aktarmıştır. 8 tane yazma nüshası bulunan mezkûr eserin Kırım Hanlığı’nın siyasi, teşkilat, sosyal, ekonomik ve kültürel tarihini ele alan önemli bir kaynak olduğuna vurgu yapılmıştır (s.393). Yazar, ayrıca bu eserin tarafından doktora tezi olarak da hazırlanmakta olduğunu beyan etmiştir.

Fırat Yaşa tarafından kaleme alınan “*Kırım Hanlığı Tarihi Kaynakları*” başlıklı kısımda kaynakların kullanılmasının öneminden ve Kırım Hanlığı’na dair olan arşiv malzemesi ve kroniklerden bahsederek hanlığa dair yapılmış tez, makale, kitap ve bildirilerin listesi verilmiştir. Ancak burada verilen liste takriben 1475-1775 arasını yani Kırım’ın Osmanlı tabiliğine girmesi ile Rusya’ya bağlanmasına kadarki süreci havidir. Öncelikle birincil kaynaklar ile literatürün mukayesesi yapılarak Kırım Hanlığı’na dair birincil kaynakların hangileri olduğunun listesi verilmiştir. Bununla beraber yapılan tezlerden bazıları Kırım Hanlığı’nın birinci el kaynaklarına dayanmaktadır. Örnek olarak, Uğur Demir’in hazırladığı *Tarih-i Mehmed Giray*’ı, Derya Derin tarafından hazırlanan *Abdülgaffar Kırımı’nin Umdet’ül-Ahbar’ına Göre Kırım Tarihi* verilebilir. Yapılan tezlerden anlaşıldığı kadarıyla Şer’iyye Sicillerine bir rağbet olduğu aşikârdır.

Elimize aldığımız eser Kırım Hanlığı’na dair ülkemizde yapılan önemli bir derleme çalışmasıdır. Burada Kırım Hanlığı’nın ve Kırım Türklerinin tarihini geniş bir yelpazede ele almaktadır. Kırım Hanlığı’na dair yapılan çalışmaların sayısı göz önüne alındığında kitabın değeri anlaşılmaktadır. Her biri çalıştıkları sahaların uzmanı olan akademisyenlerin bir araya getirilmesi de önemli bir başarıdır. Özellikle yabancı akademisyenlerin de bu kadroda yer alması takdire şayandır. Ayrıca makaleler arasında verilen resimler de Kırım’ı anlamamız ve tanımamız adına güzel bir teşebbüstür. Yer yer tekrarlara rastlanması da kitabın karakterinden kaynaklanmaktadır.

